

De Rooms-katholiek gebleven adel in Drenthe 1592-1750

Richard Paping
DHV Lezing, Deurze bij Assen, 28
januari 2009

Vier vragen:

1. Wat was de religieuze (en politieke) overtuiging van de adel tot 1592?
2. Hoeveel edellieden in Drenthe bleven katholiek en waar woonden ze?
3. Welke rol in het blijven bestaan van het katholicisme in Drenthe speelden ze?
4. Waardoor verdween de katholieke adel langzamerhand uit Drenthe?

Drenthe in 16^e eeuw

- Dunbevolkt, ca. 15-20.000 inwoners
- Boerensamenleving
- Veel eigenerfden, weinig adel
- Aanhang ketterse opvattingen gering
- Wel last van oorlogvoering als doorgangsgebied

Staatsgezinden en Spaansgezinden

- Staatsgezinden: protestanten en veel ontevreden gematigde katholieken
- Spaans-/koningsgezinden: vrijwel alleen katholieken
- Unie van Utrecht (1580) in Drenthe gesteund door landdag met 7 edellieden en 8 eigenerfden, waaronder Hindrik de Vos van Steenwijk (later staatsgezinde Drost). Feitelijk een minderheid.
- Vermoedelijk in Drenthe meerderheid eigenerfden en ook veel edellieden gematigd of zelfs koningsgezind, want katholiek

“Verraad” van Rennenberg (1580)

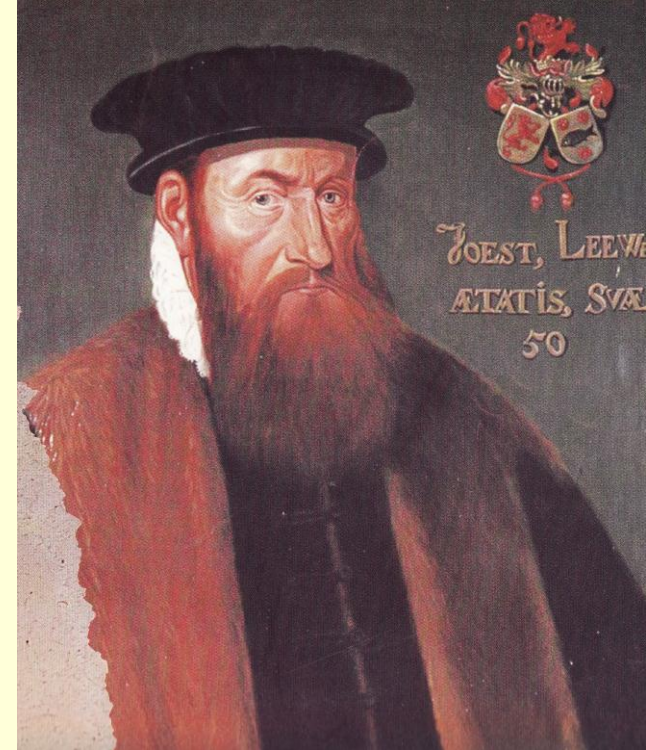
Katholieke stadhouder brengt Drenthe en Groningen weer naar de kant van de koning

Stad Groningen in 1580

Gevolg oorlog in Drenthe tot circa 1594

Joost Lewe ging in 1582
over van de staatsgezinden
naar de Spaansgezinden

*Tekening van de graf-
steen van Evert van
Ensse. De steen ligt in
de 'reformierte Kirche'
in het Duitse Lingen.
De Spaansgezinde
Van Ensse was van
1576-1578 en van
1580-1592 drost van
Drenthe (uit: Walter
Tenfelde, Die Grabplat-
ten der Stadt Lingen
[Lingen, 1950])*

Grafzerk van Overijsselaar
Evert van Ensse, gehuwd
met een Drentse Van den
Clooster. Hij was lang Drost
van Drenthe aan de
Spaansgezinde zijde

De koningsgezinde adel rond 1592

- De gebroeders Reinold, Derk en Hidde van den Clooster op de Havixhorst onder De Wijk en op Batinge te Dwingeloo
- Hendrik van Munster senior en junior, heren van Ruinen op Oldenhave
- Joost van Ewsum, een broer van Aepko, op Mensinge te Roden
- Borchart van Westerholt op Entinge te Dwingeloo
- Duurt Ubbena op het huis Oudemolen onder Vries
- Johan Thedema op Thedema bij Nietap onder Roden
- Wigbolt Lewe, de zoon van Joost Lewe op ter Hansouwe & Peize
- Johan van den Camp op Ten Klooster te Coevorden & Dunningen in De Wijk

De staatsgezinde adel rond 1592

- Johan van Echten, tot Echten
- Dithmar van den Clooster tot Rheebruggen onder Ruinen
- Nicolaes en Reint van Echten, tot Oldengaerde te Dwingeloo
- Egbert de Mepsche tot Westrup onder Eelde
- Steven Horenken tot Oosterboek onder Eelde
- Joachim van den Boetzelaer met een pretentie op Batinge onder Dwingeloo
- Zeino en Johan van Welvelde tot de Klencke onder Oosterhesselen
- Hendrik de Vos van Steenwijk met zijn zoon Coenraad tot Ansen onder Ruinen

Zuid-Drenthe

- Van Westerholt te Dwingeloo op Entinge tot ca. 1640
- Van den Camp te Coevorden op Ten Clooster en te De Wijk op Dunningen tot ca. 1670
- Van Munster te Ruinen op Oldenhave of het huis te Ruinen tot ca. 1635
- Van den Clooster en Van Munster te De Wijk op Havixhorst tot 1658 (ook te Dwingeloo op Batinge tot 1601)

De Havixhorst (De Wijk)

1732

thans

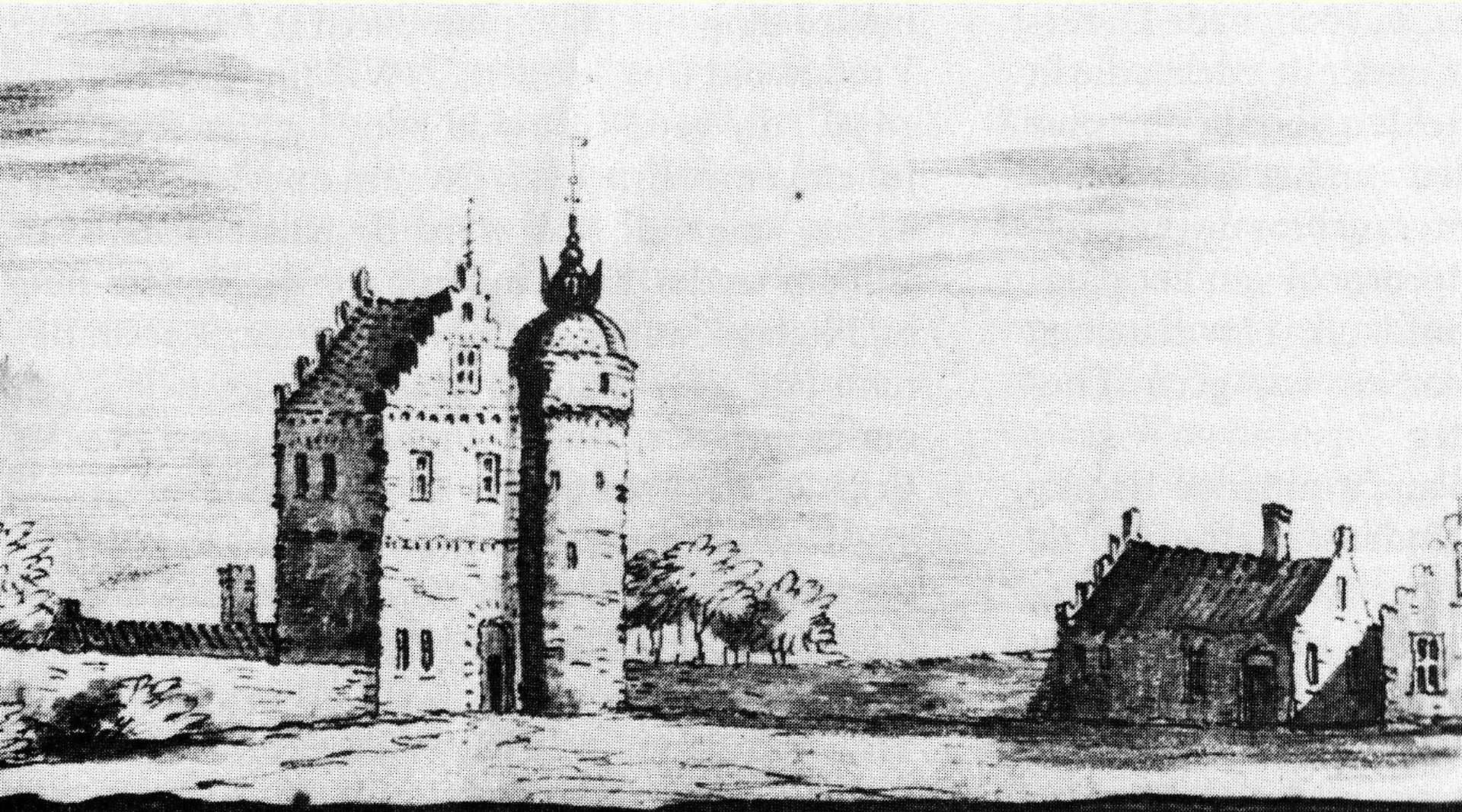
Oldenhaven te Ruinen (1732)

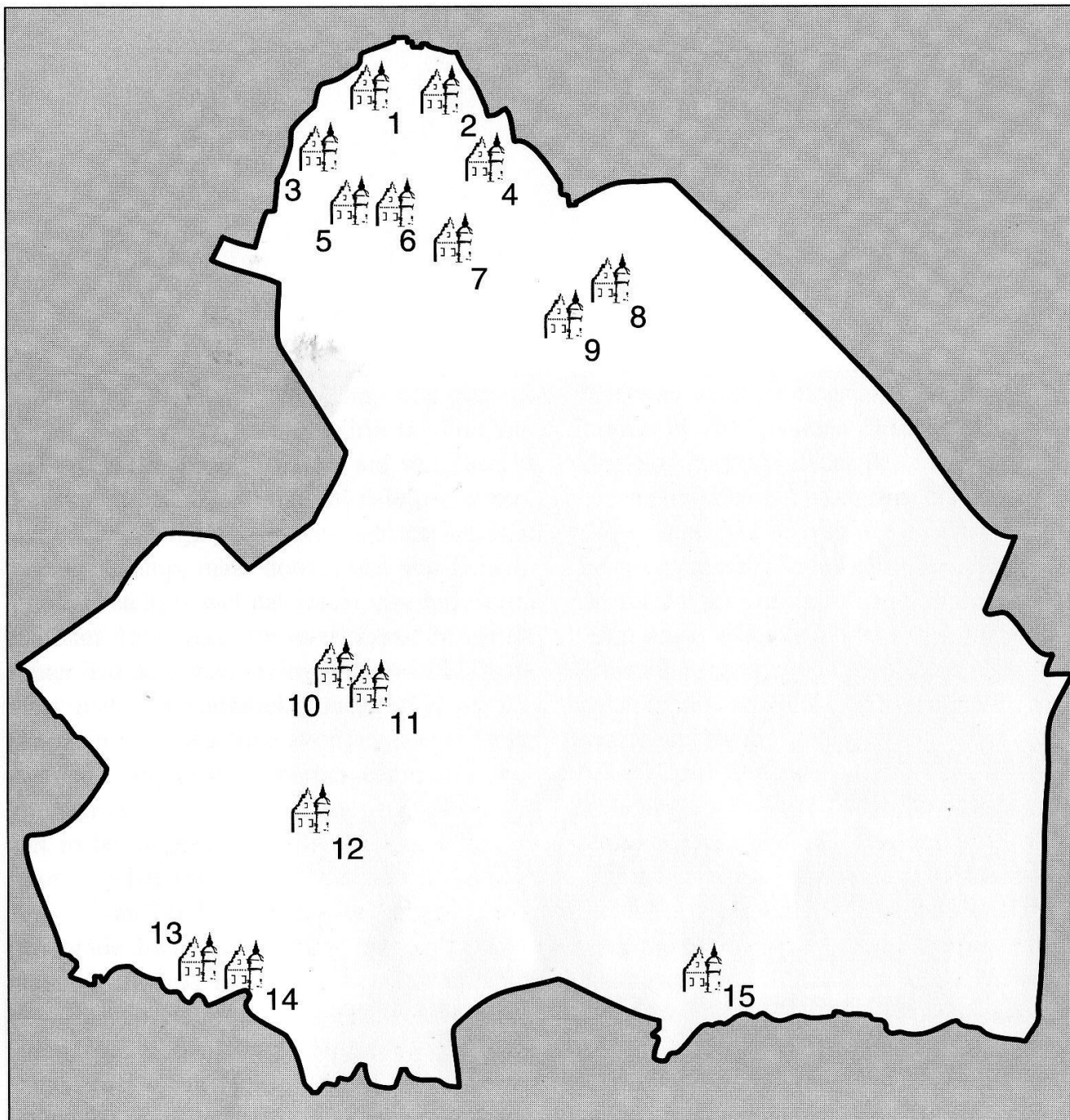

Noord-Drenthe

- Van Ewsum te Roden op Mensinge tot 1740
- Van Ewsum en De Mepsche te Roden op de Spijker tot 1727
- De Mepsche en Van Sissinck te Roderwolde op Woldzicht tot 1738 (1742)
- Thedema en Van Berum te Nietap op Thedema tot na 1665 (1693?)
- Ubbena te Oudemolen tot ca. 1670
- Ubbena te Zeegse tot ca. 1645

Thedema te Nietap (1622)

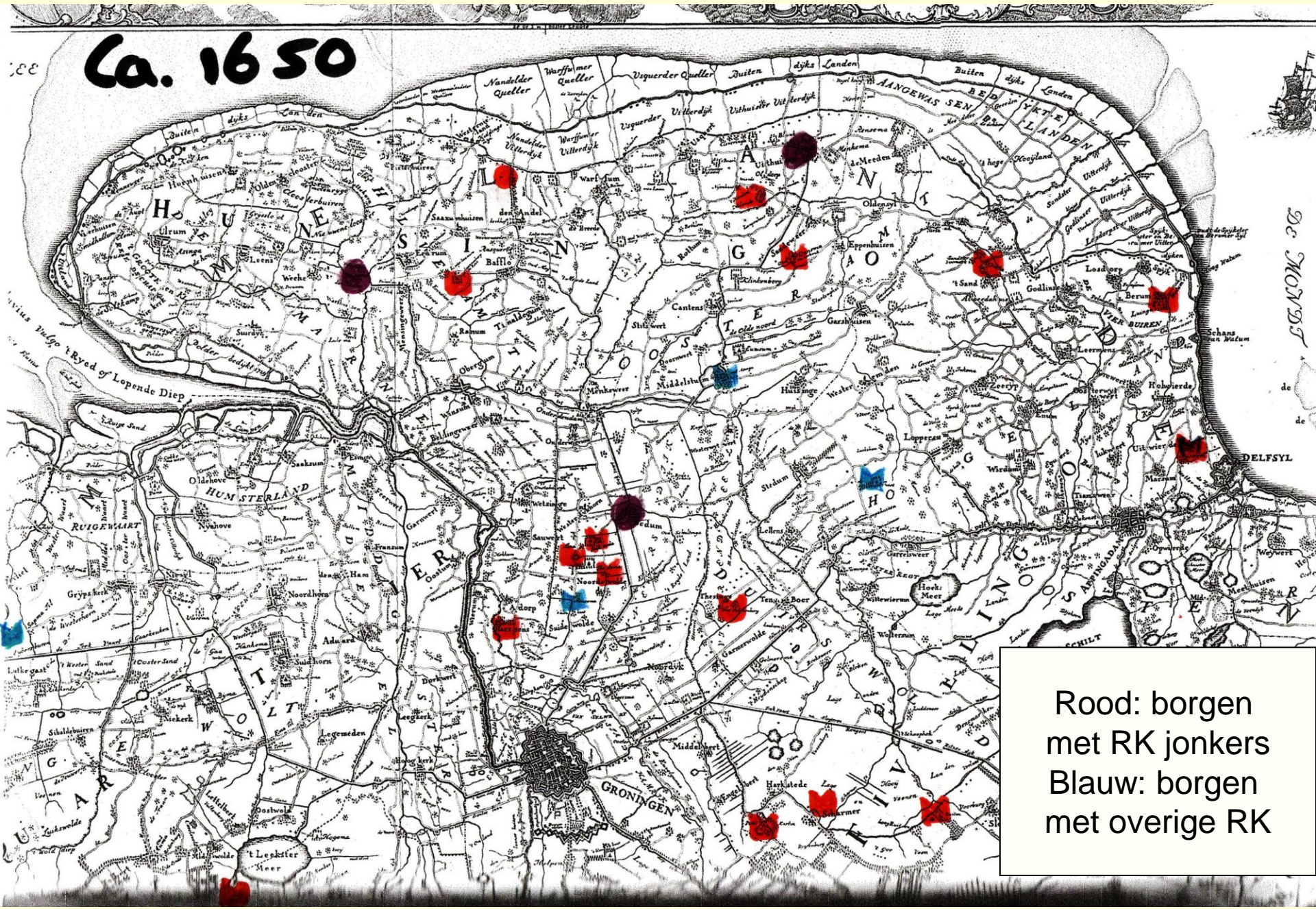

*Drentse landhuizen met
perioden van katholieke
bewoning tussen 1600
en 1750*

1. Woldzigt, Roderwolde
2. De Schelfhorst,
Paterswolde
3. Thedema, Nietap
4. De Braak, Paterswolde
5. Mensinge, Roden
6. De Spijker, Roden
7. De Commanderie,
Bunne
8. Zeegse
9. Oudemolen
10. Entinge, Dwingeloo
11. Batinge, Dwingeloo
12. Oldenhave, Ruinen
13. Havixhorst, De Wijk
14. Dunningen, De Wijk
15. Ten Klooster,
Coevorden

Ca. 1650

Rood: borgen met RK jonkers
Blauw: borgen met overige RK

De protestantisering van Drenthe

- Vb. Harmen Papinck, gedeputeerde in 1602 het Rooms-Katholicisme in Drenthe verbod, zijn kleindochter was later klopje in stad Groningen
- Weinig enthousiasme voor de nieuwe godsdienst (Wiebe Bergsma)
- Aantal Gereformeerde lidmaten zeer beperkt tot circa 1650
- Uiteindelijk in 2^e helft 17^e eeuw algehele protestantisering van bevolking Drentse platteland

RK Zielszorg I

- Vervolging priesters zou streng zijn [maar geen bewijs voor dat het strenger was dan elders]
- Drentse boerderijtjes ongeschikt om priesters te verbergen? [echter waarom dan wel RK gemeenschappen in Salland: Raalte, Vilsteren?]

Anloo door
Van Drielst,
18^e eeuw

RK Zielszorg II

- In stad Groningen waren echter ruim voldoende priesters in de 17^e eeuw. Richtten zich vooral op de gegoede middenstand
- Wel regelmatig huismissen door priesters op RK landhuizen (maar niet in de dorpen)
- RK zielszorg voor de boeren was feitelijk absent. Arme boeren zonder geld mogelijk niet zo interessant voor de priesters
- Katholicisme Drentse jonkers in bijv. Roden en De Wijk had geen enkele uitstraling naar boeren in de omgeving. De RK adel gaf geen bescherming en steun aan locale katholieken

De laatste RK jonkers: Woldzigt te Roderwolde

- Ida de Mepsche (+ ca. 1720) huwde twee RK Groninger jonkers:
 - In 1675 Gerard Rudolf van Sissinck (+1686)
 - In 1693 met Adriaan Lucas van Lissabon (+ na 1730)
- Ze woonden deels in de stad Groningen
- Haar 2 zoons Gerard Rudolph van Sissinck (+1721) en Everhardus Franciscus van Sissinck (+1738) trouwen niet
- De erfenis gaat in 1738 naar neef baron Carel Assuerus, baron van Spangen, die denkkelijk woonde in de zuidelijke Nederlanden

De laatste Drentse van Ewsums: Verdeling erfenis Titus van Ewsum en Everarda Johanna van Berum (1722)

Vermogen ca. 80.000 gulden, o.a.:

- 36 gras beklemd te Oostwold in Westerkwartier
- 33 gras beklemd land te Losdorp
- 9 gras te Spijk
- 55 gras te Godlinze
- 63 gras te Bierum
- 7 gras te Zuidwolde
- 7 gras te Harssens: totaal ruim honderd hectare te Groningen

- koopschatspenningen havezathe Mensinge
- een erve te Roden, het Tiggelwerk genaamd bij het Peizediep, 2 Telgencampen, 7 akkers op Rijpvelt, 1 gras in de Kruissen, 7/4 mat hooiland in de koevenne, de Kijpkampe en de Ruige camp al te samen te Rhoon in het schultampt gelegen
- de Havercamp tot Roden,

[Een deel is echter al verkocht]

De kinderen van Ernst van Ewsum en Everarda Johanna van Berum

1. Titus van Ewsum x 1699 Isabella v. Heerma
 - 1716-1723 op Lulema onder Warfhuizen
2. Willem van Ewsum, luitenant-kolonel x 1704 Anna Maria E. Ripperda
 - 1699-1717 op **Mensinghe onder Roden** (hij 1709 overleden)
 - 1718-1749 (weduwe) op Saaksumborg onder Baflo
3. Onno van Ewsum, majoor x 1711 Ida Elisabeth Ripperda
 - 1719-1727 (weduwe) op **de Spijker onder Roden**
 - 1727-1740 (weduwe) op **Mensinghe onder Roden**, daarna te Saaksumborg
4. Remmert van Ewsum, ritmeester, ongehuwd overleden 1716
 - 1713-1714 op Mensema onder Noordwolde
 - 1714-1716 Op Harssensborg te Harssens onder Adorp
5. Balthasar van Ewsum x 1714 Maria A.G. van Camstra
 - 1723-1744 op Lulema onder Warfhuizen
6. Anna van Ewsum x 1705 Ludolf Luurt Ripperda, kolonel te Namen (B)
 - Ca. 1721-1726 op Mensema onder Noordwolde
 - 1726-ca. 1740 op de Harssensborg te Harssens bij Adorp
7. Veronica Maria van Ewsum, ongehuwd overleden 1725
8. Geertruid van Ewsum, ongehuwd overleden ca. 1725

Mensinge en de Spijker te Roden

De douarieres Van Ewsum geboren Ripperda:

1. Gehuwd met 2 broers Van Ewsum, terwijl hun stiefmoeder Anna ook hun schoonzus was
2. Waren de zusters van de roemruchte hertog Johan Willem Ripperda, ondermeer onder-koning van Spanje

Hun nageslacht

- Onno van Ewsum en Ida Elisabeth Ripperda (op de Spijker en Mensinge) kregen een zoon die naar Friesland vertrok en een dochter Maria Isabella van Ewsum die in 1735 huwde met haar volle neef Ludolf Luurt II Ripperda (de zoon van hertog Johan Willem Ripperda) en vestigt zich te Oldehove (Groningen).
- In 1747 hertrouwde Maria Isabella met haar dubbele volle neef Willem II van Ewsum, dochter van Willem van Ewsum en Anna Maria Elisabeth Ripperda (op Mensinge en Saaksumborg)

Tabel 1. Nageslacht (gehuwd of ouder geworden dan 25 jaar) van gehuwde mannelijke jonkers in Groningen en Noord-Drenthe, RK gezinnen gevormd 1630-1779 (aantallen)

	Aantal man- nen	Gemiddeld aantal volwas. kinderen	Gehuwde kinder. in Gron. + Dren.	Vertrokken gehuwde kinderen	Ongehuwd gebleven kinderen
1630-1679	35	2,4	45	10	30
1679-1729	18	1,2	7	9	6
1730-1779	5	2,0	2	8	0
Totaal 1630-1779	58	2,0	54	27	36

NB: uitgegaan is van de eerste huwelijksdatum

Tabel 2. Nageslacht (gehuwd of ouder geworden dan 25 jaar) van gehuwde mannelijke jonkers in Groningen en Noord-Drenthe, RK gezinnen gevormd 1630-1779 (procenten)

	Aantal Mannen	Gehuwde kinderen in Gron. en Drenthe	Vertrokken gehuwde kinderen	Ongehuwd gebleven kinderen
1630-1679	35	53%	12%	35%
1679-1729	18	32%	41%	27%
1730-1779	5	20%	80%	0
Totaal				
1630-1779	58	46%	23%	31%

NB: uitgegaan is van de eerste huwelijksdatum

Conclusies

- **De Drentse adel was rond 1590 gesplitst in twee vrijwel even grote facties: een staatsgezinde en een Spaansgezinde**
- **Het aantal katholieke edellieden liep doorlopend terug vanaf 1594, tot in 1740 de laatste verdween.**
- **De katholieke edellieden woonden in eerste instantie tamelijk verspreid, met een concentratie in noord-Drenthe**
- **De katholieke adel heeft ondanks haar relatief grote omvang in de 17^e eeuw weinig gedaan ter behoud van het katholicisme onder het gewone Drentse volk.**
- **De katholieke adel, verminderde in eerste instantie door overgang naar de Gereformeerden, echter later vooral door vertrek, geringe kindertal en een groot aandeel ongehuwden**